

SOMORJAI ÁDÁM OSB

HAZUG VATIKÁNI „OSTPOLITIK”?

Adriányi Gábor, a tények és Mindszenty bíboros emlékiratai

Adriányi Gábor, aki 1976–2000 között a bonni egyetem egyháztörténeti tanszékének előadója volt, „lectio ultima”-ját 2000. február 3-án tartotta,¹ s ennek bővített szövegét megjelentette előbb németül, majd magyar nyelven is.² Végkövetkeztéseinek 7. pontja:

„7. A Vatikán keleti politikája feláldozta az egyház hű fiát, Mindszenty bíborost, aki ennek a politikának az útjában állt. 1964-ben ugyanis egy ‚aid-mémoire’-ban, majd VI. Pál pápa 1971-ben személyesen is garantálta Péter János külügyminiszternek, hogy amennyiben Mindszenty bíboros kiutazhat Magyarországról,

- a) ő egyszer s mindenkorra rehabilitáció nélkül hagyja el az országot,
- b) semmit sem tesz, mond, ír, ami a Népköztársaság érdekeit sérti,
- c) nem avatkozik bele a magyar egyház ügyeibe,
- d) két éven belül meg lesz fosztva esztergomi érsekségétől, amennyiben nem hajlandó lemondani,
- e) és egy ellenőrzött helyen – kolostorban – tartózkodik.

Miközben a budapesti tárgyalások során a Szentszék 1971-ben jegyzőkönyvben biztosította Mindszentyt teljes szabadságáról Nyugaton, a fenti garanciákat előtte elhallgatta. Ezekről a magyar prímás csak tizenöt hónappal később, Bécsben értesült.”³

Adriányi professzor úr az itt nem idézett első hat pont és az itt idézett 7. pont után a következő véleményét alakította ki:

„Végkövetkeztetés: Ezek a tények a Vatikánnak egy olyan nem őszinte – mondjuk ki nyíltan hazug – keleti politikájáról tesznek tanúbizonyságot, amilyenre a pápai diplomácia egész történetében nincs példa.”⁴

1 Lásd: ADRIÁNYI Gábor: *Egy élet nyomában*. Kairosz, Budapest, 2007. 205.

2 ADRIÁNYI G.: *Die Ostpolitik des Vatikans 1958–1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Kardinal Mindszenty* (Studien zur Geschichte Ost- und Ostmitteleuropas, 3.), Herne 2003. 185; Uő: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, Budapest, 2004. 250.

3 ADRIÁNYI: *A Vatikán keleti politikája*, 212–213.

4 ADRIÁNYI: *A Vatikán keleti politikája*, 213.

Az eredeti német kiadás részletesebb. A 7. pontban a következő elemek is megtalálhatók: a Vatikán elfogadta a magyar kommunista párt által már 1961-ben megfogalmazott összes feltételt, és a Pro Memoria (ahogy írja: „Aid-mémoire”) 1964. október 14-én kelt.⁵

A német szöveg további részleteket is tartalmaz: az 1971. évi budapesti tárgyalások dátuma 1971. június 25., s ezeket VI. Pál pápa 1971. október 23-án szóban is megerősítette.⁶ A magyar szövegben pedig egy kiegészítő pontosítás található: ezekről az előtte eltitkolt garanciákról a magyar prímás csak tizenöt hónappal később, Bécsben értesült.

Dolgozatunkban ennek a Mindszenty bíborosra vonatkozó 7. pontnak az elemzésére vállalkozunk:

- (1) a magyar kommunista párt által már 1961-ben megfogalmazott összes feltételt
- (2) 1964. október 14-én kelt Aid-mémoire-ban,
- (3) 1971. június 25-én kelt jegyzőkönyvben,
- (4) 1971. április 16-án VI. Pál pápa személyesen a magyar külügyminiszternek, Péter Jánosnak terjesztette elő,
- (5) s 1971. október 23-án VI. Pál pápa szóban is megerősítette.
- (6) Miközben a budapesti tárgyalások során a Szentszék 1971-ben jegyzőkönyvben biztosította Mindszentyt teljes szabadságáról Nyugaton, a fenti garanciákat előtte elhallgatta. Ezekről a magyar prímás csak tizenöt hónappal később, Bécsben értesült.

Mint látni fogjuk, e hat pont esetében nem annyira tényekről, mint inkább véleményről beszélhetünk.

ELEMZÉS KRONOLÓGIAI RENDBEN

(1) „a magyar kommunista párt által már 1961-ben megfogalmazott összes feltételt”

Nem érthető az 1961. esztendőre való utalás. Szerző Radó Polikárp OSB, a Hittudományi Akadémia liturgia professzorának római útjára utal, aki 1961 nyarán tolmácsolja Rómában a magyar kormány készségét a tárgyalások föl vételére.⁷ A kormány feltételei Szer-

5 „Sie opferte den treuesten Sohn der Kirche und der Nation, Kardinal Mindszenty, indem sie alle die schon 1961 formulierten Bedingungen der ungarischen kommunistischen Partei in der Mindszenty-Frage akzeptierte. Namentlich das Aid-mémoire des Heiligen Stuhles vom 14. Oktober 1964...” ADRIÁNYI, G.: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 150–151. – A német változatban ezen túl utalást találunk Mindszenty bíboros 1990-ben történt rehabilitálására. Bár ez elterjedt nézet, meg kell jegyeznünk, hogy a rehabilitálás kérdése eléggé összetett. Tulajdonképpen a vádak elejtéséről beszélhetünk, a valutázás kérdésében pedig felemás megoldás született. Lásd: SOMORJAI Á. – ZINNER T.: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*, Budapest 2008. 164. skk. (Az elsodort harmadik per – törvényes időhúzás 1989 őszétől című fejezet.)

6 „Währenddessen garantierte der Heilige Stuhl protokollarisch am 25. Juni 1971 und Paul VI. auch mündlich am 23. Oktober 1971 Kardinal Mindszenty seine Freiheit und sein Verbleiben im Amt als Erzbischof von Esztergom und Primas von Ungarn.” ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 151.

7 ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 35., Uő: *A Vatikán keleti politikája*, 33. – Radó Polikárp OSB, panonnhalmi bencés, a budapesti Hittudományi Akadémia liturgia tanszékvezető professzora volt és Rómában

zõ szerint 1962. július 30. óta ismertek.⁸ Mons. Casaroli kezdte meg a tárgyalásokat Budapesten 1963. május 7-én.⁹ Olvasatunkban Szerző nem dokumentálja ezt az utalását: „1961-től kezdődően”, egészen az 1967. esztendőig.

(2) „egy 1964. október 14-én kelt ‘Aid-mémoire’-ban”

A magyar változat 82. oldalán, a német eredeti 66. oldalán, Szerző másik dátumra utal, 1967. október 14-re. Ennek a vatikáni Aide-mémoire-nak a létezése egy 1991-ben publikált forrásból ismeretes.¹⁰ Az Apostoli Szentszéknek ezt az emlékeztetőjét a következő pártdokumentum foglalja össze: „Javaslat a Politikai Bizottságnak a Mindszenty ügyben folytatandó tárgyalások irányelveire”. Ebben a következőket olvassuk:

„Casaroli 1967. október 14-i keltezéssel Emlékeztetőt adott át Száll elvtársnak, mely szerint: a pápa kívánsága, hogy adjuk meg a lehetőséget Mindszentynek, hogy elhagyja az országot; a Vatikán kész a Népköztársaság Elnöki Tanácsa előzetes hozzájárulását megvárva, teljes jogú apostoli kormányzót kinevezni az esztergomi érsekség élére a jelenleg funkciót gyakorló püspökök közül; a pápa mint a katolikus egyház legfőbb vezetője teljes befolyását latba veti, hogy Mindszenty, miután elhagyta az országot, ne avatkozhasson be a magyar egyház életébe, ne nyilatkozzon »a Magyar Népköztársaság és Kormányával szemben«, tartózkodjon ellenséges tevékenységtől, és ne akadályozza a magyarországi katolikus egyház működését.

Casaroli az Emlékeztető átadásakor kiegészítésképpen többek között kifejezésre juttatta: az Emlékeztetőt a pápa jóváhagyta, de nem ismerve a Magyar Kormány álláspontját és Mindszenty szándékát, az anyagot szándékosan általánosan fogalmazták, amely így tárgyalások alapjául szolgálhat. A garanciák megfogalmazásánál a pápa személyes kötelezettségét azért emelték ki, hogy így a garancia a legmagasabb színvonalon biztosítva legyen. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a garancia nem személyes, hanem intézményes, amely a Szentszéket is elkötelezné, amit készek írásbeli szövegezésnél világossá és egyértelművé tenni. Megismételte azt is, hogy formálisan nem tudnak kötelezettséget vállalni, hogy Mindszenty minden nyilvános szereplését pápai engedélykéréshez kössék, de Mindszentynek minden esetben a pápával előzetesen kell konzultálnia, s így gyakorlatilag biztosítható, hogy Mindszenty ne tegyen politikai nyilatkozatot, illetve ilyen ne kerülhessen nyilvánosságra.”¹¹

Elfogadható Szerző nézete, hogy a Vatikán már korábban kész volt a magyar kormánnyal való megállapodás aláírására, hasonlóképpen ahhoz, amelyet 1971. szeptember

publikálta egyik fontos művét: *Enchiridion Liturgicum Complectens Theologiae sacramentalis et dogmata et leges*, I–II. Herder, Róma 1961. 1962².

8 ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 45., Uő: *A Vatikán keleti politikája*, 49. Szerző a következő forrásközlést használja: *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségén*, Szerk. ÓLMOSSI Zoltán, Budapest 1991.

9 ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 43., Uő: *A Vatikán keleti politikája*, 44. Szerző itt Agostino Casaroli emlékiratait idézi.

10 ÓLMOSSI: *Mindszenty és a hatalom*, XXII. sz. dokumentum, 126. skk.

11 Idézetet lásd: ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 66; Uő: *A Vatikán keleti politikája*, 82–83; vö.: ÓLMOSSI: *Mindszenty és a hatalom*, 126–127; lásd még: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, szerk. SZABÓ Csaba, Budapest, 2005. 105. sz. irat, 340. skk; SOMORJAI – ZINNER: *Majd halálra ítélve*, i. m. 336. sz. dokumentum, 1090–1091.

9-i dátummal ténylegesen aláírt. Ezt magyar kormánydokumentum igazolja, melyet 1991 óta ismerünk. Megjegyzésünk csupán ennyi: a dátum nem 1964, hanem 1967. október 14., ahogy a német változatban helyesen található.

(3) „1971. június 25-én kelt jegyzőkönyvben”

A „jegyzőkönyv” (németül: „protokollarisch”), amelyről szó van, Mons. Zágon József Pro Memoriája, aki Mons. Giovanni Chelivel együtt hivatalos vatikáni kiküldetésben érkezett Budapestre, hogy tárgyaljon Mindszenty bíborossal a budapesti amerikai nagykövetségen, annak elhagyása feltételeiről. Ezt a Pro Memoriát éppen Adriányi professzor úr tette közzé,¹² de nem teljes szövegét: hiányzik a június 27-i rész.¹³

Ennek a Pro Memoriának a vitatott pontjait 1974-ben maga Mindszenty bíboros tette közzé emlékirataiban.

Meg kell jegyeznünk: Mindszenty bíboros azt írja emlékirataiban, bár a Szentatya személyes küldötte kérte, hogy írja alá, ő megtagadta ezt. Ám ha egy Pro Memoriát nem írnak alá, az azt jelenti, hogy nincs jegyzőkönyv értéke.¹⁴

(4) „1971. április 16-án VI. Pál pápa személyesen a magyar külügyminiszternek, Péter Jánosnak” terjesztette elő

Hogy mit mondott a pápa a magyar külügyminiszternek, azt egy forrásból tudjuk, a külügyminiszteri beszámolóból, amelyet az MSZMP KB PB-nek nyújtott be, és amely megjelent 1991-ben.¹⁵ Adriányi hosszan idézi.¹⁶

E helyen csak a következőkre szorítkozunk: A beszámoló szerint a pápa volt az, aki felemlítette Mindszenty bíboros helyzetét, miszerint annak megoldása évek óta egyik legnagyobb gondja. Majd, a miniszteri beszámoló szerint, VI. Pál volt az, aki valahol kolostorban akarta elhelyezni a bíborost kiutazását követően, s megfelelő egyházi rendszabályokkal megtiltanak neki minden nyilvános szereplést.

12 Az 1971. június 25–26-i Pro Memoria szövegét közölte: ADRIÁNYI, G.: *Miért és hogyan hagyta el Mindszenty József a budapesti amerikai nagykövetséget?* in: *Mindszenty József emlékezete*, szerk. TÖRÖK József (Studia Theologica Budapestinensia 13), Budapest, 1995. 81–85; faksimilében: MÉSZÁROS Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*, sajtó alá rendezte HETÉNYI VARGA Károly, Abaliget, 2000. 181–184. Lásd még: ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 70–74; uő: *A Vatikán keleti politikája*, 89–95.

13 Ennek létezése ismerhető Alfred Puhán amerikai nagykövet megjegyzéséből, amelyet John A. Bakerhez, a washingtoni külügyminisztérium Európai Hivatala igazgatójához 1971. július 8-án kelt levelében tett, lásd: „His Eminence Files”. *American Embassy Budapest. From Embassy Archives, 15 (1971) – Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen. Követségi levéltár 15 (1971)*, szerk. SOMORJAI Á., Budapest 2008. 147–148.

14 Az eredeti magyar szövegben is a „jegyzőkönyv” szót találjuk, lásd: MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, Toronto 1974. Az idézeteket a budapesti negyedik újranyomásból vettük: 1989. 477.

15 Az 1971. április 19-i beszámoló szövegét lásd: ÓLMOSI: *Mindszenty és a hatalom*, XXV. sz. dokumentum, 137–143. Lásd még: SZABÓ: *A Szentsek és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai*, 124. sz. irat, 407–411; SOMORJAI – ZINNER: *Majd' halálra ítélve*, i. m. 340. sz. dokumentum, 1112–1117.

16 ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 67–68; uő: *A Vatikán keleti politikája*, 84–86.

Ebben az összefüggésben egyetértünk Szerzővel, hogy az Apostoli Szentszék, nevezetesen a Pápa, 1971 áprilisában kifejezte volna készségét, hogy az 1967-ben már elfogadott és az 1971. szeptember 9-én aláírandó megállapodás feltételeihez tartsa magát.

(5) s „amelyet 1971. október 23-án VI. Pál pápa szóban is megerősített”

Emlékirataiban Mindszenty bíboros a következőképpen írja le VI. Pál pápával való utolsó találkozását:

„A Szentatyával ezen a napon ismét együtt mondtam a reggeli szentmisét, amelyen a Rómában élő magyar papok és szerzetesek magyar egyházi énekekkel vettek részt.

A szentmise után a sekrestyébe vonultunk, ahonnan a pápa mindenkit kiküldött. Azután felém fordulva, latin nyelven ezeket mondotta. Te vagy és maradsz az esztergomi érsek és Magyarország primása. Munkálkodj, s ha nehézségeid lesznek, fordulj Hozzánk mindenkor bizalommal!¹⁷

Ezután beszélította Mgr. Zágont, akinek jelenlétemben olasz nyelven ezeket mondotta.

»Ajándékba adom Öminenciájának bíborosi mantellomat, hogy a hűvös országban védje a hidegtől és jelképül annak a meleg szeretetnek és nagybecsülésnek, mellyel személye iránt viseltetem.«

Mgr. Zágont felhatalmazta a Szentatya arra, hogy velem közölje: ügyemet semmiféle vonatkozásban nem rendelte alá más dolgoknak; s »a bíborost mindig esztergomi érseknek és Magyarország primásának tekinti.«¹⁸

Ezeket a szavakat utóbb a bíborosnak 1974. január 6-án VI. Pálhoz intézett levelében találjuk meg, amelyben leírja, miért nem mondhat le érseki székéről:

„Nem tudom leírni, mennyire megrendített Szentséged levele. Harmadik elfogatásom 25. évfordulóján kaptam meg. Azok után, amik kijövelelem körül történtek és azon írásbeli és szóbeli biztosítékok után: »Tu es archiepiscopus Strigoniensis, Primas Hungariae«, melyekkel egyedül voltam képes népem egyházhű fiai és lelkiismeretem előtt a számkivetést vállalni, semmiképpen sem várhattam ilyen értesítést.»¹⁹

Szerző tényként fogadja el a bíboros álláspontját: „VI. Pál pápa... a Sixtusi Kápolna sekrestyében mondott kijelentés ellenére »Te esztergomi érsek, Magyarország primása

17 Adriányi ezt a kiemelt két mondatot idézi, lásd: ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 90; uő: *A Vatikán keleti politikája*, 120. Szerző tévesen írja, hogy a helyszín a Sixtusi kápolna lett volna, ténylegesen a Matild-kápolna volt, ez időben a pápai magánkápolna (mai neve: Redemptoris Mater kápolna). Mindszenty a pápai magánmisen koncelebrált; fényképfelvételek is tanúsítják a helyszínt.

18 MINDSZENTY: *Emlékirataim*, i. m. 402.

19 “Haud exprimere possum quantopere commotus sum litteris Sanctitatis Tuae die 18 Decemberis 1973 datis, quae ad me tantum die 30 Decemberis eiusdem anni – ipso 25. anniversario incarcerationis meae – pervenerunt. Ex circumstantiis discessum meum antecedentibus et subsequentibus, imprimis ex promissionibus et affirmationibus in scriptis et in verbis expressis – »Tu es archiepiscopus Strigoniensis, primas Hungariae« – nullo modo conicere potuissem: veniunt tempora, in quibus eo exsul patriae etiam a sede mea archiepiscopali hoc modo amovear.” – Mindszenty bíboros 1974. január 6-án kelt levele VI. Pál pápához. Adriányi a bíboros titkárának napi jegyzeteiben található magyar nyelvű szövegváltozatot idézi, lásd: ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 2004. 157. sk. Ezt a szövegváltozatot lásd: SOMORJAI Á.: *Ami az emlékiratokból kimaradt*, Pannonhalma 2008. 43–44. E kötetben részleteztük a datálás bizonytalanságait és megadtuk a szöveg levéltári jegyzetét.

vagy és maradsz«. ²⁰ Az emlékiratok szövegét veszi át. Forrása Mons. Zágón József szóbeli közlése, amelynek alapján Adriányi úgy tudja, hogy a Pápa ezt a szót is mondta volna: „mindig”. Mons. Zágón ebben az összefüggésben fontos tanú, mert a Pápa tolmácsa. Ő bizonyára meg is győződött a szó elhangzásáról, hiszen Pro Memóriában is leírta. ²¹ A megoldás azonban alighanem bonyolultabb. Agostino Casaroli emlékirataiban úgy magyarázza ezt, hogy Mons. Zágón alighanem júniusi feladatainak szellemében értelmez:

„A pápa egyértelműen visszautasította, hogy a bíboros Magyarországról való távozásának alárendelje az egyházi hivatalról való lemondását... De ez nem jelentette azt, hogy kötelezettséget vállalt volna, hogy az átélt üldözések és az elviselt szenvedések miatt annyira tisztelt bíboros státuszához soha senki nem nyúlhat hozzá. Ahhoz a státuszhoz, amely nemcsak vallási, hanem politikai-nemzeti jellegű maradt továbbra is.” ²² Majd így folytatja: „A pápa jelenidőben beszélt, és kerülte a »mindig«-et, amely Mons. Zágón szavai között szerepelt.” ²³

Casaroli, továbbá, egy másik megfontolandó tényként említi: „A pápa az 1973. november 1-jén a bíboroshoz írt saját kezű levelében – bár hosszasan kifejti indokait, amiért annak lemondását javasolja – semmi utalást nem tesz előzetes biztosítékokról vagy vállalásokról, amelyeket később vissza kellene vonnia. Megmagyarázhatatlan is lenne a biztosítékokról és a kötelezettségvállalásokról való hallgatás, amennyiben lettek volna ilyenek; s ráadásul ezekre a bíboros bizonyosan emlékeztetett volna válaszában.” ²⁴

Alighanem döntő lehet az a körülmény, hogy a bíboros, amikor 1973. december 8-án kelt hosszú levelét írja VI. Pálnak, amelyben részletesen kifejti indokait, miért nem mondhat le, az aláírásnál egy szokatlan és ünnepélyes formulát használt: „aki hazája elhagyásának feltételeként és Öszentsége 1971. október 23-án kimondott szavai szerint esztergomi érsek, Magyarország Prímása” ²⁵ Fölvethető a kérdés, hogy a bíboros, ha meg volt győződve arról, hogy a Pápa kiejtette e szót: „mindig”, nem írta volna ide? Ez közvetett érv arra, hogy a „mindig” szót a Pápa nem ejtette ki ajkán ez alkalommal.

A „mindig” szó fontossága alighanem akkor derül ki, amikor arról van szó, hogy mégsem mindig, tehát akkor, amikor a fölmentésről komoly szó esik. És éppen ez a periódus,

20 ADRIÁNYI: *A Vatikán keleti politikája*, 157. sk. Németül: „Trotz seiner Beteuerungen in der Sixtinischen Kapelle bei der Verabschiedung Mindszentys mit den Worten: «Tu es et restas Primas Hungariae, Archiepiscopus Strigoniensis »...”, uő: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 115.

21 Ez fakszimilében megtalálható Mészáros Tibor napi jegyzeteiben, a 675. oldalon. A Frankfurter Allgemeine Zeitung 1974. szeptember 18-i 216. száma (10–11. oldalak), amely bő részleteket hoz Mindszentyi megjelenés előtt álló emlékirataiból, ezt a dokumentumot német nyelven is közli.

22 CASAROLI, Agostino: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–89)*, Budapest 2001. 161.

23 *I. m.*, 162.

24 *I. m.*, 162. Megjegyezzük, hogy Szerző ismeri Casaroli bíboros emlékiratait, de nem foglalkozik ezekkel a megfontolásaikkal, csak arra szorítkozik, hogy Casaroli elutasította a gondolatot, hogy a pápa kimondta volna a szót: „mindig”. Vö. ADRIÁNYI: *A Vatikán keleti politikája*, 120. A német változat részletesebb, a jegyzetben hozzáfűzi, hogy a „mindig” szót Mindszentyi bíboros sohasem használta, csak Mons. Zágón. Ebben az összefüggésben teszi föl a kérdést, mi lett volna a „restas” ige értelme. (Das Wort „immer” wurde von Mindszentyi nie gebraucht, wohl aber von Msgr. Zágón. Casaroli leugnet die Aussage zwar nicht, bestreitet jedoch, daß Paul VI, damit eine Zusage für die Zukunft gegeben habe... Was hätte jedoch das Verbum „restas” zu bedeuten gehabt? in: ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 91. 257. j.)

25 „qui ex conditione discussus sui et secundum voces Sanctitatis Tuae vale dicentes die 23. octobris 1971 prolatas Archiepiscopus Strigoniensis, Primas Hungariae.” Mindszentyi József 1973. december 8-án kelt levele VI. Pál pápához. Lásd: SOMORJAI: *Ami az emlékiratokból kimaradt*, 40.

1973 vége, 1974 tavasza az, amikor az emlékiratok vonatkozó részei készülnek. Mint ismeretes, az emlékiratok kéziratát a bíboros 1974 húsvétján zárta le.

A Pápa tehát, olvasatunkban, nem valószínű, hogy hozzáfűzte volna ezt a szót: „mindig”, azaz, hogy Mindszenty bíboros mindig esztergomi érsek marad.²⁶

(6) „...Miközben a budapesti tárgyalások során a Szentszék 1971-ben jegyzőkönyvben biztosította Mindszentyt teljes szabadságáról Nyugaton...”

Mint fentebb tárgyaltuk, nincs szó jegyzőkönyvről. Hozzátesszük: a bíboros emlékirataiban nincs utalás teljes szabadságról Nyugaton. Mons. Zágon Pro Memoriájának szövege ezekkel a szavakkal zárul:

Ebben a Szentatya személyi küldötte megbeszélésünk összefoglaló eredményeit a következőkben próbálta összegezni: „Eminenciád az 1–4. pontok alatti feltételeken kívül szabad emberként jöhet külföldre.”²⁷

„...a fenti garanciákat előtte elhallgatta. Ezekről a magyar prímás csak tizenöt hónappal később, Bécsben értesült.”

A garanciák elutasítása első esetben az emlékiratokban olvasható:

Nekem aztán tudomásomra hozták a bécsi nuncius útján 1972. október 10-én, számkivetésem 13. hónapjában, hogy a Szentszék a magyar kommunista rezsimnek 1971 nyarán garanciát adott arra, hogy én külföldön semmi olyat nem teszek vagy mondok, ami a magyar kommunista rendszert „ingerelhetné.” Azt feleltem, hogy 1971. június 25–28 közt lefolyt tárgyalásaink alatt a Szentatya személyi küldötte ezt, a hivatásomat súlyosan érintő tény, nem említette meg előttem.²⁸

A Szerző által 15 hónapnak tartott időszak az emlékiratokban helyesen 13 hónapként jelenik meg. Valóban, a bíborosnak Nyugatra érkezésétől, azaz 1971. szeptember 28-tól, amikor elhagyta az amerikai nagykövetséget, 1972. október 10-e 13 hónapra van.²⁹

Időrendben még korábbi Mindszenty részéről e körülmény említése Mons. Csertő Pro Memoriájában, amely a bíborossal 1972. november 7–9. között folytatott bécsi tárgyalásairól készült.³⁰

26 Ez a véleménye a következő szerzőnek: NÉMETH László: *VI. Pál és Mindszenty József*, in: *Vigilia* 63 (1998) 247–252. – Számunkra még mindig szokatlannak tűnik a „mindig” szó esetleges használata ilyen alkalmából. Mindig: azaz, a halála után is? Ez természetesen kizárva. Esetleges várt és kért lemondása után is? Vagy: „mindig”, abban az értelemben, hogy nem lesz elmozdítva, ahogy általában értjük ezt a szót?

27 MINDSZENTY: *Emlékirataim*, 477.

28 MINDSZENTY: *Emlékirataim*, 489.

29 Hogy ez száműzetés (számkivetés) volt-e, ezt metaforikusan értjük. Mint másutt kifejtettük, a bíborost elsősorban az motiválta, hogy külföldön kiadásra készítheti elő emlékiratait. Lásd: SOMORJAI – ZINNER: *Majd' halálra ítélve*, i. m. 157–159.

30 ADRIÁNYI: *Die Ostpolitik des Vatikans*, 102–112. (németül). Uő: *A Vatikán keleti politikája*, 146–153. (magyarul).

A magunk részéről azonban ellenvethetjük, hogy van nyoma annak, hogy a közlés dátuma korábbi. A bíboros másodtitkára, Mons. Mészáros Tibor, 2000-ben megjelent napi jegyzeteiben följegyezi Dr. Vecsey József első titkár szavait:

„Tegnapelőtt [azaz 1973. november 18-án] mondta el Vecsey, hogy a primás Bécsbe jötte után, 1971. dec. 14-én a bécsi nuncius, Opilio Rossi az első levelet hozta a Szentszéktől azaz a figyelmeztetéssel, hogy a primásnak tartózkodnia kell minden politikai megnyilatkozástól, különösen az otthoni rendszernek olyanfajta elítélésétől, még ha igaz is, amely miatt a rendszer megorrolhatna...”³¹

Ugyancsak Mészáros Tibor napi jegyzeteiben fakszimilében található egy másik Pro Memoria, a bíborosnak és Mons. Zágonnak szintén az amerikai nagykövetségen tartott találkozója alkalmából. Ennek dátuma: 1971. július 14. és 16.³² Ebben azt látjuk, hogy a bíboros még feltételekkel állt elő, Magyarországról való távozása ellentételezéseként.³³ Mons. Zágon viszont megjegyzi, hogy az 1971. június 28-án a pápának írt levelét követően már nem lehetnek feltételei. Az Apostoli Szentszék fog ügyében tárgyalni a magyar kormánnyal. A bíboros tehát tudhatta, hogy nem tekintik tárgyalófélnek, mint az elmúlt években. S mint láttuk, nem 1972. október 10-én tudta meg, hogy aláírták ügyében a megállapodást, hanem 1971 decemberében, sőt szeptember legvégén vagy október legelején, amikor elolvasta a L'Osservatore Romano szeptember 29-én délután megjelent vezércikkét.

Adriányi professzor úr, mint látható, az emlékiratokra támaszkodik, ugyanakkor vannak más források is, amelyek eltérő információkkal szolgálnak.

Az emlékiratok olyan irodalmi műfaj, amelyben az emlékező saját verzióját tárja elő. Az a tény, hogy esetünkben Szerző egyedüli forrásként használja, aggodalomra ad okot. A történész számára fontos, hogy az emlékiratokban található információkat más forrásokkal is összehasonlítsa.

AZ 1971. SZEPTEMBER 9-I MEGÁLLAPODÁS

A megállapodás szövege ismételten megjelent nyomtatásban, első alkalommal csak hús esztendővel az események után.³⁴ A mellékletben a bíboros távozásakor kiadandó hivatalos közlemény szövegében és közzététele pontos időpontjában állapotnak meg a felek: „A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szentszék közötti megállapodás alapján Mindszenty József bíboros ma véglegesen elhagyta Magyarország területét és Rómába utazott.”³⁵ A Magyar Kormány képviselőjének emlékeztetőjében közli az Apostoli Szent-

31 MÉSZÁROS: *A száműzött bíboros szolgálatában*, 148. Idézi: SOMORJAI Á.: „Az igazság szabadabbá tesz titeket.” *Adriányi Gábor Ostpolitik-monográfiája kapcsán*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 19 (2007) 219–224. Itt: 221. – A pápai levél dátuma 1974. december 14. A nuncius ezutáni napokban, lehet, hogy még karácsony előtt, de lehet, hogy utána kézbesítette azt.

32 Fakszimilében: MÉSZÁROS: *A száműzött bíboros szolgálatában*, 185–187. Erről a második Pro Memoriáról a történetírás, úgy tűnik, megfeledezett.

33 Az amerikaiak őrizték meg ezeket az iratokat. Lásd: *His Eminence Files*, 168–172.

34 ÓLMOSI: *Mindszenty és a hatalom*, XXXIV/a sz. irat, 170–173.

35 Lásd: L'Osservatore Romano, 1971. szeptember 29.: Il Cardinale Giuseppe Mindszenty a Roma. Újabbán még: BALOGH Margit – GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlat Magyarországon, 1790–2005*.

széssel, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a bíborost kegyelemben részesítette és mentesítette az 1949. február 8-i ítéletben hozott büntetés és annak következményei alól. Ennek második pontjában pedig rögzíti óhaját: „A Magyar Népköztársaság Kormánya megértve a kérdés teljes megoldásának bonyolultságát, bizalommal várja, hogy az Apostoli Szentszék, amint erre alkalom nyílik – ilyennek látszik 1972. március hava, amikor Mindszenty József bíboros betölti 80. életévét – megfelelő intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy Mindszenty József formálisan is lemondjon az esztergomi érseki székről és az esztergomi egyházmegye vezetése véglegesen megoldódjék.” Mindezt a Vatikán képviselőjének emlékeztetője egészíti ki: „Annak elvártában, hogy az esztergomi érseki szék kérdése véglegesen megoldódjék, a Szentszék kész kinevezni Őexcellenciája Főtisztelendő Kisberk Imre püspök urat, a jelenlegi székesfehérvári apostoli kormányzót, »sede plena« apostoli kormányzóvá az esztergomi főegyházmegye élére, mindazokkal a jogokkal és kötelességekkel, amelyekkel egy megyéspüspök rendelkezik.”

Az Apostoli Szentszék tehát nem írt alá olyan kitétel, hogy a bíborost két évvel később lemondatják esztergomi érseki címéről, ha önként nem mondana le; ez a feltételezés a megállapodás második mellékletének értelmezéséből következhet, amely a magyar kormány óhaját rögzíti, de nem így: „két éven belül”. A magyar fél másik dátumot tart szem előtt: azt, hogy a bíboros alig több mint fél éven belül betölti 80. életévét.

Az általunk vizsgált szempontok alapján elmondható, hogy Adriányi professzor úr nem tényeket rögzített, csak véleményt, adott esetben pontatlanul.

Fennmarad még néhány megválaszolandó kérdés, így pl. az Apostoli Szentszék álláspontja a bíboros külföldi hallgatásáról.

A bíboros emlékiratai száműzetésről, számkivetésről szólnak, és mint fentebb jeleztük, mi ezt metaforikusan értjük. Azt is láthattuk, hogy a bíboros nem volt már tárgyaló fél, a tárgyalást a három kormány, pontosabban két kormány folytatta le egymással. Ahhoz, hogy az amerikai nagykövetség kapujától eljusson a magyar határig, a bíborosnak magyar területen kellett áthaladnia, és ehhez szükség volt a magyar kormány beleegyezésére. A magyar kormány azt a feltételt szabta, hogy a bíboros távozásához akkor járul hozzá, ha külföldön nem folytat ellenséges propagandát. Ezt a feltételt Szerző első alkalommal egy 1962. évi forrásban találja meg, és ez nem is módosul egészen a megállapodás aláírásáig. Az Apostoli Szentszékre várt az a hálátlan feladat, hogy a bíboros nevében is aláírja a megállapodást. De ez a kiút az „egyedüli és tarthatatlan állapotból” (az amerikaiak visszatérő kifejezése) logikusan következik abból a tényből, hogy éppen a bíboros kért menedéket az amerikaiaktól 1956. november 4-én. 15 évig tartott ez a kínos helyzet és azóta várt megoldásra.

A szolid tudományos bizonyítás csak az ötezer oldalnyi amerikai anyag és más vonatkozó források áttanulmányozását követően kísérlelhető meg.³⁶

A mi olvasatunkban tehát igen nagy a tétje annak, hogy behatóan vizsgáljuk Mindszenty bíboros ügyét: ez teszi lehetővé azt, hogy kritikával illethessük a vatikáni keleti politikát érő vádakot.

(História Könyvtár, Okmánytárak 2.) Budapest 2006. 228. sz. 1119–1121; SOMORJAI – ZINNER: *Majd' halálra ítélve*, i. m. 352. sz. dokumentum, 1144. sk.

36 A teljes amerikai levéltári anyag ennél több. Az ötezernyi oldalt már a budapesti nagykövetségi levéltárban őrzött iratok is kiteszik, ezt egészítik ki a State Department más hivatalainak anyagai, és nem utolsósorban az elnöki levéltárak fondói. A budapesti anyagból az utolsó esztendő dokumentumaira lásd: SOMORJAI: *His Eminences Files*.

Szerző végkövetkeztetésének kritikus elemzése során egy újabb értelmezésre juthatunk:

Az Apostoli Szentszék nem áldozta fel és nem távolította el az Egyház hűséges fiát, Mindszenty bíborost. A magyar történelem volt az – történetesen 1956 forradalmának elbukása –, ami a bíborost arra készítette, hogy menedéket³⁷ keressen a budapesti amerikai követségen és ott maradjon 15 éven át. Az Apostoli Szentszék, keresve a kiutat és látva, hogy ez a helyzet nem válik az Egyház javára Magyarországon, arra kényszerült, hogy tárgyaljon a kérdéstről a magyar kormánnyal.

Az Apostoli Szentszék – miután kifejezte készségét, hogy elfogadja a magyar kormány feltételeit – 1971. szeptember 9-én aláírta a megállapodást, amelyet egyik részről Miklós Imre, másik részről Mons. Giovanni Cheli, mindketten kormányuk teljes jogú megbízottjai írtak alá. A vatikáni fél beleegyezett, hogy a bíboros nem részesül rehabilitációban (helyes megállapítás), hogy nem tesz és nem nyilatkozik a Magyar Népköztársaság érdekei ellen (helyes megállapítás), hogy nem avatkozik bele az Egyház ügyeibe Magyarországon (helyes megállapítás), de nem írta alá, hogy két éven belül a bíborost lemondásra kényszeríti esztergomi érseki címéről, ha nem lesz kész önként lemondani. Ezen túlmenően az Apostoli Szentszék nem írta alá azt a feltételt, hogy ellenőrzött helyen, kolostorban helyezik el a bíborost.³⁸

Az Apostoli Szentszék nem biztosította a bíborost sem jegyzőkönyvben, sem Pro Memóriában, hogy Nyugaton majd teljes szabadságnak örvendhet. A bíboros emlékirataiban sem olvashatunk erről. Az Apostoli Szentszék nem titkolta el a garanciákat a bíboros előtt, akivel Mons. Zágon a magyar kormánnyal való megállapodás aláírása előtt kb. egy hónappal közölte már, hogy feltételeit már nem vehetik figyelembe, továbbá azt is, hogy a tárgyalásokat a Vatikán folytatja a magyar kormánnyal. Végül, Rossi nuncius, a bíboros másodtitkára, naplójának följegyzése szerint már 1971. december közepén közölte a magyar kormánnyal való megállapodás létezését és feltételét, nem pedig „tizenöt”,³⁹ sem „tizenhárom”⁴⁰ hónappal a Bécsbe érkezés után (1972. október 10-én, mint a bíboros írja.). Az emlékiratok nem tévednek az apostoli nuncius személyében, de tévedhetnek a pontos dátumban.

Dolgozatunkban Adriányi professzor úr nézeteit szembesítettük azokkal a forrásokkal, amelyek részben már ismertek voltak 2000. február 3-án is (Szerző lectio ultimájának dátuma), részben pedig azóta kerültek nyilvánosságra és monográfiája mindkét nyelvű változatának megjelenésekor ismeretesek lehettek. Véleményünk szerint a sommás ítélet felülvizsgálatra vár, és nagyobb óvatosságra int a „tények” szó használatakor.

37 Az amerikaiak által leggyakrabban használt kifejezés: „refuge”, vagyis „menedék”, de igaz, hogy főleg az első években használták ezt a kifejezést is „asylum”, vagyis „menedékjog”. Ezt a kérdést alaposabban is meg kell vizsgálni, de úgy tűnik, igen sok szöveg igazolja megállapításunkat.

38 Péter János külügyminiszter beszámolója szerint, mint fentebb tárgyaltuk, ez VI. Pál Pápa gondolata lett volna, de nem található a megállapodás szövegében.

39 Adriányi tévesen számítja a hónapokat.

40 Mindszenty bíboros emlékirataiban pontosan számolja a hónapokat.

VATICAN “OSTPOLITIK” – LYING?

PROF. GABRIEL ADRIÁNYI, THE FACTS AND THE MEMOIRS OF CARDINAL MINDSZENTY

Prof. Gabriel Adriányi, held his “lectio ultima” February 3, 2000 in the University of Bonn. His conclusion was: “These facts testimony that the »Ostpolitik« of the Vatican was not sincere – we have to declare: lying –, and this is without precedent during the whole history of the Papal Diplomacy.” – This was published in both German and in Hungarian versions in 2003 and 2004 (Adriányi, *Die Ostpolitik des Vatikans 1958–1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Kardinal Mindszenty*, Herne 2003. 185; Idem, *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, Budapest 2004. 250.).

In this analysis this thesis is questioned and proved that this standpoint contains several inconsistencies and doesn't consider the literature published after 1991 onwards. A great deal of sources, published before and after 2000 and 2004 make possible another view about this question, even in the case of the Memoirs of Cardinal Mindszenty, the main source of this view, so the Papal Diplomacy cannot be declared as lying. The “facts” result not to be facts, but only a personal view.